

Mrozek ve Tango Mrozek and Tango

Neşe Taluy Yüce*

Özet

Bu çalışma, Polonyalı oyun yazarı Sławomir Mrozek'in, konusu hümanist değerler krizi, devrim ve iktidar savaşı olan, felsefel anlamda okunduğunda ise özgürlüğün tarihini yansıtan, totalitarizmin metaforu "Tango" başlıklı oyununu incelemektedir.

Abstract

This article is about the Polish writer Sławomir Mrozek's play, 'Tango' the metaphore of totalitarism, which is about the crisis of humanistic values, revolution and struggle for the power and it reflects the history of freedom as it is evaluated philosophically.

Polonyalı yazar Sławomir Mrozek'in en önemli oyunu "Tango", Polonya avangard tiyatrosunun Witkacy ile başlayan, Gombrowicz'le devam eden gelişiminin bir ürünüdür. Pek çok Polonyalı eleştirmenin ortak görüşleri, Witkacy'nın, hatta, Gombrowicz'in dünyaya erken geldikleri yolundadır. Oysa Mrozek, tam zamanında, yani Polonya'nın ve batı ülkelerinin saatleriyle eş zamanlı olarak dünyaya gelmiştir. Öyle ki Mrozek uzmanı Jan Błoński'ye göre Tango'nun son sahnesindeki La Cumparsita melodisi, Krakov'da Paris'te, Santiago'da aynı biçimde yorumlanmıştır.¹ Mrozek'in Polonya'yı terk ettikten sonra yazdığı ilk oyun olan Tango, yazara batı sahnelerinde önemli bir yer sağlamıştır.

Oyun bir aileyi anlatır; aile dramasının maskesidir; bir başka deyişle XX. yüzyılın aile oyunlarının parodisidir. Aileyi parodi malzemesi yaparak yeni bir anlam ortaya koyar.

Aile yaşamı, toplumsal yaşamın küçük bir örneği olduğuna göre, toplumu oluşturan kurallar aile yaşantısını da biçimler. Bu bağlamda, 'Tango'daki aileye bakarak bu ailenin yer aldığı toplumu tahmin etmek de olası.

Ailesi için çalışan güçlü bir baba, çocuklarına düşkün, kocasına sadık bir anne, saygı gören bir büyük anne ve büyük dayı, saf ve temiz bir nişanlı genç kızdan oluşan geleneksel bir aile yerine ahlak çöküntüsüne uğramış bir aile var karşımızda. Hepsi de modernliğin köleleri haline gelmişler. Basitlik kültü sınırsız bir alana yayılmış ve egemen olmuş. Evdeki her üye, kendisini modernliğin yaşlarına göre davranmakla yükümlü kılıyor. Büyük anne (Eugenia) ve büyük dayı (Eugeniusz) kendilerini bu yeni düzene uydurmak arzusundalar. Anne (Elonora) ve baba (Stomil) zaten bu kuralsız

* Doç.Dr. Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Leh Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

¹ Błoński Jan, (1995) "Wszystkie sztuki Mroźka", Krakow, s.104

düzenin öncüleri olmuşlar. Ancak oğulları tüm yitirilmiş değerleri geri getirme kaygısıyla büyükleriyle savaşıyor.

Aile bireylerinin davranışlarına bakımsız, pis ve olağanüstü dağınık ev eşlik ediyor. Absürde varan karmaşa, seksüel özgürlük, basitlik kültürü, ve sınırsız özgürlük... Ailenin reisi, Stomil'in evinde egemen olan bu özellikler, ahlaksal değerlerin krizine neden oluyor.

Mrożek oyunda, isyan eden ve dünyayı değiştirmek isteyen genç ve zayıf bir entelektüel (Artur), ortama mükemmel bir uyum sağlayan basit ve kaba saba bir adam (uşak Edek), öncü ve daima yeni bir şeyler bulmak arzusunda olan bir sanatçı (Stomil)¹, özgür bir çağdaş kadın (Elonora), sistemin kuklası (Eugeniusz) gibi tipler yaratmıştır. Baba ve anne bir az şakın ve canları sıkılmış olsa da aslında geçmişlerine ve geleceklerine bağlıdırlar. Büyük anne büyük dayı ailenin uzak geçmişini temsil ederler, Oğul ve nişanlısı sayesinde yeni bir aile kurulacaktır.

Mrożek'in eserleri parodi ve grotesk yasaları üzerine kurulmuştur. Bu bakış altında Tango, Mrożek'in diğer dramalarından ya da öykülerinden farklı değildir. Oyunun başlangıcından itibaren absürd ve grotesk yan yana yer alır. İlk sahnede komik bir dekor ve komik kılıklar içinde kağıt oynayan üç kişi görürüz. Yaşlı kadın uzun kuyruklu bir elbise giymiştir. Başında jokey şapkası bulunur. Yaşlı adamın üstünde bir frak ceketi, altında kısa pantolon, rugan pabuçlar vardır. Genç adam ise çirkin, önü açık bir gömlek, renkli çoraplar ve cart yeşil pabuçlar giymiştir. Konuşmaları, en sefil kahve köşelerinde kağıt oynayan, aşağı sınıftan kumarbazları anımsatır. Yaşlı adam ve kadın, entelektüel bir sınıfın temsilcileri gibi görünmelerine karşın, kendilerine oyun arkadaşlığı yapan bayağı genç adamın hoşuna gitmeye çabalarlar. Tüm bu sahne kuşkusuz grotesktir. Gülmece odanın görünüşünü de içerir. Karmakarışık bir oda, odanın ortasında bir katafalk (büyükbabanın ölümünden beri ortadan kaldırılmamış) ve yirmi yıldır kullanılmamış bir bebek arabası (Artur'un bebek arabası) ilk anda dikkati çeker, odada yıllardır temizlenmemiş bir mekanın görüntüsü vardır.

Aile fertlerinin de gerek görüntüleri, gerekse tavırları saçmadır. Elanora, açık saçık bir kılık giymiştir ve kocasını, zaman zaman, yaşlı çiftin kağıt oynadığı uşakları, kaba saba Edek'le aldatır. Bir sanatçı ve mucit olan Stomil, önü açık bir pijama altı ile gezerek sürekli sanatta bulacağı yeniliklerden söz eder. Karısının sadakatsizliği onu hiç ilgilendirmemektedir. Hatta oğlunun kışkırtmasıyla, karısını Edek'le basmak için elinde silah odaya girse de bu trajik aksiyon ilginç bir biçimde bitecektir. Odaya giren Stomil silahı bir yana koyar, karısı ve karısının aşığı Edek'le kağıt oynamaya başlar.

¹ "Stomil Gombrowicz'in kahramanlarına daha yakındır. Çünkü Gombrowicz, "alçaklığın, yükseklikten daha ilgi çekici ve daha büyüleyici" olduğunu söyler. Stomil, Edek'i, şansın çocuğu, bu tersyüz olmuş dünyada modernliğin simgesi, ilerlemenin örneği olarak görür. Edek, ilkel doğasıyla Elonora ve Stomil'in düşüncelerine göre sanatçıların yüreğine daha yakın bir yerde durmaktadır. Stomil'e göre Edek, herkesin olmak istediği gibi doğmuştur. Stomil, "Ona doğuştan bedava verilene biz çabayla sanatla ulaşmak istiyoruz" diyerek bunu anlatmak ister ve işte bu yüzden Gombrowicz'in kahramanlarını anımsatır.

Stomil'in buluşları da gülünç ve sıradandır. Bir tek Artur giyinişi ve davranışlarıyla aileden ayrılır. Koyu renk bir takım elbise ve ütülü beyaz bir gömlek giyer. Konuşması ve davranışlarıyla ile de diğer aile bireyleri ile zıtlık oluşturur. Delikanlı, ailesine karşı bir isyan içindedir, ancak onun hareketleri de abartılı ve absürddür. Örneğin, Edek'le oyun oynadıkları için büyükanne Eugenia'ya katafalkın içinde yatma cezası, dayı Eugeniusz'a ise başında bir kuş kafesi taşıma cezası verir.

Artur gerçekten baş edemez. Başkaldırı gençliğin ayrıcalığıdır, ama bu ayrıcalık Artur'da farklı bir biçim kazanır. Ailesi modernlik ve özgürlük için savaştığına göre, onun isyanı da eski düzenin geri dönmesi için savaşmak yolunda olacaktır. Kısacası olay genç bir adamın, modernlik ve çağdaş özgürlük peşindeki ailesine karşı çıkmasıdır. Kuşak çatışması şemasının burada tersine döndüğünü görüyoruz. Genç adamın, her zaman yaşlıların, aile büyüklerinin arzuladığı şeyleri istemesi ve bunlar için savaşması. komik ve absürd diyaloglara yol açar.

Ailenin dışındaki tek kişi Edek'tir. Aile bireylerinin entelektüel sınıftan olduklarını düşünecek olursak, Edek onlardan farklı bir toplumsal sınıftadır. Ancak ne köylüdür ne de tam olarak işçidir, kısacası sınıfı belirlenmemiş sosyolojik bir yaratıktır.

Bu ortamda tüm değerler alaşağı edilmiş her ahlak yasası yıkılmıştır. Artur, absürd bir özgürlüğe başkaldırmaktadır. Arzusu, eski kurallara dönmek olan bu genç adamın eskiye ve gelenekselliğe olan bağlılığı grotesk bir hava yaratır. Eski kuralları yeniden geri getirmek, geleneği diriltmek için Artur'un önüne bir fırsat çıkar: Geleneklere göre düzenlenecek bir düğün... Gelinlik, damatlık, ailece çekilmiş bir fotoğraf, düğün kurallarına uygun olarak giyinmiş anne baba ve konuklar... Artur yaşamı, geleneksel örneklerle göre düzenlemek ister.

Gayri resmi bir bağlantı istemiyorum. Bana gereken şey düğün. Ama hani, kahvaltıyla öğlen yemeği arasında olan bir belediye nikahı da istemem. Tüm töreniyle gerçek bir düğün olmalı bu...¹

Ancak bir absürdden diğerine gittiğini anlayan Artur, düğünden vazgeçerek, biçimin yeterli olmadığını mutlaka bir biçimin içini dolduran düşüncenin gerektiğinin ayırtına varır. Ne ki bu düşüncenin eski ideallerden farkı olması da gerekmektedir. Çünkü Artur'a göre, artık "tanrı", "spor", "deney" ya da "ilerleme" gibi sloganlar kitleleri çekmeye yeterli değildir. Öyleyse daha güçlü bir şey bulmak gerekmektedir. Büyükanne Eugenia ölmeye karar vererek torununa ilginç bir esin getirir. Eugenia, tüm protestolara karşın katafalka uzanarak ölümü seçer ve *ölüyorum* diyerek bu saçma dünyadan uzaklaşır. Bu karar Artur'a bir çıkış yolu gösterir. Çünkü bu ölüm, başkalarının yaşamı ve ölümü üzerinde söz sahibi olabilmek için tiran düzeninin gerektiğini anlatır, genç adama.

¹ Yazıdaki tüm alıntıların yapıldığı kitap : Mrozek Slowamir., (1983) "*Tango*", *Utwory sceniczne* içinde, t.2 Krakow

Oyunun ilk dönüm noktası Artur'un evlenmekten vazgeçmesidir. Artur eski düzene dönmek isterken ilk tokadı ev dışında yer. Düğün töreni için ev derlenmiş toplanmış tüm hazırlıklar tamamlanmıştır. Artur eve döner, kararını değiştirmiştir.

...deliymişim ben! Geriye dönüş yok, Ne şimdiki zaman var ne de gelecek zaman hiçbir şey yok.

Artur, Fortynbras olmaya niyetlenen Hamlet gibidir. İşte tam da bunun için, ölmek zorundadır. Artur'un kimliğinde Mrozek'in yitirilen değerlere duyduğu özlem yatar. Peki Artur neden evlenmekten vazgeçer? Çünkü düzenin böyle değişmeyeceğini anlamıştır. Başkasının yaşamı ve ölümü üzerindeki egemenliktir, asıl olan. Bu durumda, Edek de yeni yönetimin silahlı gücü konumundadır. Formların kurtuluş olmayacağını anlayan Artur Eugeniusz'un yerine Edek'i koyarak oyunun seyrini değiştirir. *Önce dayımı vuralım!* İşte bu söz oyundaki en trajik sözlerden birisidir. Tiranlık, yönetimin güçlü eli, her şeyin serbest olduğu o abartılı özgür dünyanın yerini almıştır artık. Despot dünya, çağdaş yaşam için en uygun şeydir. Genç bir entelektüelin dünyayı ancak bir tiranın düzeltereğini düşünmesi absürd değil midir? Ancak absürdün burada katlandığını görüyoruz. Bu aşamada ikinci dönüm noktası gelir. Ala, Artur'a onu Edekle aldattığını söyler. Ama tam da bu nokta da tiran olma idealini, aşık olma ideali yener ve Artur Edek'i kıskançlığından dolayı öldürmek ister. Buradaki öldürme, başkalarının ölümü ve yaşamı üzerinde egemen olma arzusundan ileri gelmemekte, daha farklı ve daha sıradan bir nedenden, yalnızca kıskanmaktan kaynaklanmaktadır. Ne ki bu trajik bir sona yol açar. Artur ölür ve Edek yönetimi ele alır. Genç tiranı öldürmekle onun dünyayı kurtarma idealine sırt çeviren Edek'in dünyanın kurtuluşu falan umurunda değildir. Tek düşündüğü kendi rahatını böylece daha garantiye almaktır. Finalde galip Edek, üzerinde Artur'un ceketi olduğu halde Dayı ile birlikte cesedin üzerinde tango yapar. Ancak Polonya edebiyatı için önemli bir değeri olan dans motifi burada değer yitirmiştir. Bu dans değişik anlamları olan grotesk bir semboldür. Pek çok eleştirmene göre Polonyalı entelektüelin sanatsal kriz karşısındaki güçsüzlüğü olarak algılanır. Bazıları bunu Polonya'nın 1956'dan sonra yaşadığı toplumsal ve politik olayların ironik bir yorumu olarak görürken, kimileri, Polonya komünizminin ve genel anlamda totalitarizmin korkunç bir metaforu olarak yorumlarlar.¹

Tango, popüler bir kültürü temsil eden bir dandır, bu anlamda bir uyarıdır. Statükoyu devirmeye yardımcı olan herkes kendisini Edek'in kollarında bulabilir. Burada Stomil'in şu repliği önem kazanıyor:

İnsanlar arası ilişkiler biz yönetir ve bunun için insanlık bizi öldürerek bizden intikam alır sanırdım, ama görüyorum ki bu sadece Edek'miş.

Bu repliği biraz açacak olursak karşımıza, Artur'un yaşamını "insanlara arası ilişkiler" adına feda etmek istemesi, ama insana benzer bir şey tarafından öldürüldüğü gerçeği çıkar. Çünkü Edek,

¹ Nowacka Teresa, (2001), Literatura wspolczesna, Warszawa,s.130

kültürün yarattığı her şeye karşı ilgisiz birisi olarak bir anlamda insan değildir. Bir yandan komik diğer yandan tehdit edici bir özelliktir bu. Değerini yitirmiş insani olmayan bir dünya groteskin egemen olduğu korkunç, komik bir dünya halini alır.

Peki bir aileyi anlatan bu oyunun aslında konusu nedir? Hümanist değerler krizi, devrim ve iktidar. Bu sorunların arasındaki ilişkiyi düzenledikten sonra şöyle diyebiliriz. Mrożek, devrime insanı ruhsal kültür krizine götüren bir olay olarak bakıyor, iktidarın zaferini bir materyal, ilkel bir güç gibi kabulleniyor.

Felsefel anlamda okunduğunda *Tango*, özgürlüğün tarihi gibi oluyor. Ölümün bilimsel olmadığını düşünen Eugeniusz'tan Stomil doğmuş, Özgürlüğü artistik alanda arayan Stomil'den ise Artur. İnsanlığı kurtarmak isteyen Artur'dan Edek... Artur'un egemenliği ele alamamasının nedeni Ala'ya olan aşkıdır. Yani öteki ile anlaşma arzusu. Ama Artur'un anlamadığı bir şey vardır. Tam anlamıyla özgürlük, ancak tam anlamıyla yalnızlıktan ortaya çıkar.

Aslında Mrożek'in en büyük buluşu varlıkların birbirlerine karşı giriştikleri tecavüzün ortaya çıkartılması: Anarşist Stomil, başlangıçta tutucu olan Eugeniusza ve Eugenia'ya, hatta bir anlamda ideolojik olarak gelişmemiş Artur'a tecavüz ederek onları bozuyor, Bu tecavüz Artur ve Eugeniusz'un Stomil'e saldırılarıyla katlanıyor. En sonunda da hepsi birden Edek tarafından tecavüze uğruyorlar.¹ Bir anlamda Edek'siz "Tango" olmaz. Mrożek bize şunu söylemek ister Edek'i küçük görmeyin çünkü o yalnızca Edek'tir.

Tango gerçeğin açıklanmasından çok daha fazla anlama sahip, Artur'un, Stomil'in ve diğerlerinin bakışını içeriyor Mrożek, kuralsız özgürlüklerin dünyasını kaosa döndürürken, aynı zamanda havayla astarlanmış ilkelerin tehdidini de gösteriyor. Ne Artur'a, ne Stomil'e hele hele ne de Edek'e karşı sempati besliyor, ama onların akıbetlerini sonuna kadar da izliyor. Böylece ortaya muhteşem bir fotoğraf çıkıyor Roland Barthes'ın dediği gibi "Fotoğrafın zamanı geniş zamandır"². Belki bunun için "Tango"nun da güncelliği geçmiyor.

Kaynakça:

- Barthes Roland (2000), "Camera Lucida", Türkçesi: Reha Akçakaya, Altıkkırbeş Yayın,İstanbul, s.109
Błoński Jan (1995), Wszystkie sztuki Mrożka, Krakow, s.104
Goźliński Paweł, (1998) *Tango w krajobrazie idei*, Dialog, Nr. 1,
Mrożek Słowamir (1983), *Tango*, Utwory sceniczne içinde, cilt.2 Krakow,
Nowacka Teresa (2001), *Literatura współczesna*, Warszawa,s.130
Nyczek Tadeusz, (24-25 VI.2000) *Tango z Mroźkiem*, Gazeta Wyborcza

¹ Nyczek Tadeusz, (24-25 VI.2000) *Tango z Mroźkiem*, Gazeta Wyborcza,

² Barthes Roland, (2000), "Camera Lucida", Türkçesi: Reha Akçakaya, Altıkkırbeş Yayın,İstanbul, s.109